

Μάθαινα για τήν κατάσταση από τούς φίλους, αργότερα έμαθα τό 1931 καί τήν Καταστροφή.

Τό 1932 έρχομαι πίσω στήν Ἀμερική κι ἀναγκάστηκα νά μείνω στή Νέα Ὑόρκη διότι έξω στά χωριά ἦτονε χειρότερα. Γυρίζοντας ἐδῶ, ἐκεῖ, γνώρισα μερικούς φίλους. Μέ πήρανε στό δωμάτιό τους μοῦ δώσανε μιά μπράντα: «Νά, ἐδῶ θά κοιμᾶσαι». Τά κρεβάτια ἦτονε στή γραμμή σά στρατώνας. Ἐκεῖ μέσα ἐγνώρισα δύο Πατινῶτες, δύο Σαμιῶτες, δύο Χιῶτες. Μιά ἀκαταστασία, μιά βρώμα . . . τόσα ἄτομα μέσα σέ μιά κάμαρα.

«Βρέ παιδιά, τί κάνατε;»

«Ὅ,τι κάνει ὅλος ὁ κόσμος, κάνομε καί μεῖς . . . Ἔ, μή στενοχωριέσαι, κάτι θά βρεθεῖ».

Τήν ἄλλη μέρα τό πρωί σηκωθήκανε ὅλοι. Φύγανε.

«Ἐσύ κάθισε ἐδῶ, μαγείρεψε ὅ,τι βρεῖς».

Ὅταν φύγανε ὅλοι καί ἐγύρισα καί εἶδα τήν κατάσταση τοῦ σπιτιοῦ, τό σκότος, τήν ὑγρασία, τή βρώμα, ἄρχισα νά κλαίω. Ἔδεσα τήν καρδιά μου κόμπο. Πέρασα ἀπό τήν ἀγορά, ἐκοίταζα. Παραπέρα ἦτονε ἕνα καφενεῖο νησιώτικο. Πῆγα παρήγγειλα καφέ γλυκό. Ἐρχόντανε μερικοί μέ τά κασελάκια στό χέρι. Τότε μοῦ ἤλθε ἡ ἰδέα: αὐτοί πηγαίνουνε καί κάνουνε τό λουστροστούς δρόμους. Ρώτησα ἕναν, μοῦ λέγει πώς τά κασελάκια πουλιοῦνται 5 δολάρια. Μοῦ ἔδειξε τό μέρος. Τήν ἄλλη μέρα ἐπῆγα, πῆρα ἕνα κι ἀμέσως στή δουλειά.

Ἐρχόντανε οἱ κλητῆρες μᾶς διώχνανε. Πηγαίναμε σ' ἄλλη γωνία. Ἐβγαζα πότε 1 τάληρο πότε 50 σέντσα. Κατόπιν γνωρίστηκα μέ ἕναν Ἰταλό. Μοῦ ἔδινε μπανάνες, ἐπῆγαινα τίς πουλοῦσα. Τό καλοκαίρι ἐπουλοῦσα παγωτό. Μιά μέρα περνοῦσα ἀπό ἕνα μαγαζί. Βλέπω στό παράθυρο ΠΙΑΤΑ ΖΗΤΟΥΜΕ. Μπῆκα μέσα.

«Πῆγαινε στήν κουζίνα» μοῦ λέγει ὁ μάγειρας. «Γραϊκός εἶσαι;»

«Ὅχι, Πολωνέζος».

Ἐπιασα δουλειά. Εἶχα μιά πείνα τρομερή, μά ἔκανα κουράγιο. Καμιά φορά ὅταν ἔβλεπα κανένα ἀποκόμματο στά πιάτα, τό ἀρποῦσα κρυφά, τό κατάπινα σάν τό σκύλο. Ὅπου καμιά φορά μέ ρώτησε: «Πεινᾶς;» «Ναί», τοῦ λέγω. Μοῦ ἔδωσε ἕνα πιάτο φαγητό, πῆγα σέ μιά γωνιά ἔφαγα. Τό βράδι πού τελείωσα μοῦ λέγει: «Ἐλα νά δουλέψεις κι αὔριο». Τότε τοῦ λέω ἑλληνικά: «Εὐχαριστῶ, εὐχαριστῶ κύριε».

«Μά εἶσαι γραιοκός καί δέν μιλοῦσες; Καλύτερα λοῦστρος».

Πῆγα στό ἀφεντικό, μοῦ ἔδωσε ἕνα δολάριο κι ἔφυγα.

Μέ ὅλες αὐτές τίς τυραννίες, ὅλες αὐτές τίς περιπέτειες δέν τό εἶχα πάρει ἀπόφαση ὅτι δέν ἔχω τίποτας πλέον, οὔτε ἀσφάλεια, οὔτε ὁμολογίες, οὔτε καταθέσεις, οὔτε οἰκόπεδα, οὔτε δραχμές. Ἐπρεπε πάλι ἀπό τήν ἀρχή ν' ἀρχίσει ὁ ἀγώνας, ἡ βιοπάλη.

Μιά μέρα μοῦ λέγει ἕνας: «Πήγαινε στό τάδε μέρος, θέλουνε πιατά». Πῆρα τό τρένο, πηγαίνω. Τόν λέγω:

«Μοῦ εἶπανε ὅτι θέλετε ἄνθρωπο».

«Ναί. Θά πλένεις πιάτα, θά σερβίρεις, θά καθαρίζεις τό πάτωμα. Ξέρεις νά τά κάνεις;»

«Ναί».

«Ἐγώ πληρώνω ἑπτὰ δολάρια, ἑπτὰ μέρες 12 ὥρες. Ἀλλά θά ξυρίσεις τό μουστάκι σου. Φαίνεσαι νά ἦλθες τώρα ἀπό τήν Πατρίδα».

Ἐκείνη τήν ὥρα μαύρισε τό φῶς μου. Ἐγύρισα, ἔβγῆκα ἔξω κι ἀναστέναξα.

Τό βράδι ἀντάμωσα κάποιον φίλο μου ὁ ὁποῖος ἐργαζότανε σ' ἕνα μικρό ἐργοστάσιο.

«Ἐρχεσαι νά πιάσεις δουλειά;»

«Ἐρχομαι».

Τήν ἄλλη μέρα ἐπῆγα ἔπιασα δουλειά ἀλλά δέν ἦτανε τακτική.

Τέλος ἐπάλευα πότε ἐδῶ πότε ἐκεῖ, μέρα νύχτα, ὅπου ὁ ἀείμνηστος Ρουσβέλτ ἄρχισε νά βελτιώνει τήν κατάσταση μέ διάφορους τρόπους. Ἐν τῷ μεταξύ κι ἐγώ ἐγνωρίστηκα. Μιά μέρα ἔρχεται ἕνας φίλος μου καί μου λέγει: «Ξέρω ἕνανε πού ἔχει ἕνα μικρό μαγαζάκι καί εἶναι ἄρρωστος καί θέλει νά τό πουλήσει ἀλλά δέν ἔχει ἐνοικιαστήριο, θά πληρώνεις μέ τό μήνα». Ἐπῆγα τό εἶδα, φρικτή κατάσταση. Ἐντέλει τό πῆρα, τό καθάρισα, τό διόρθωσα κι ἄρχισα τήν ἐργασία.

Ἐπῆγαινα καλά. Βλέποντας ὁ νοικοκύρης ὅτι ἐγώ εἶχα ἀποκτήσει καλή πελατεία, πάντοτε μου ἔφερε ἀντίρρηση. Τέλος κατόρθωσα μ' ὅλη μου τήν ὑπομονή καί τό βάσταξα 6 μῆνες καί ἤθελε νά τό πάρει ὁ ἴδιος, ὅπου ἀναγκάστηκα νά τοῦ τό δώσω καί, μέ ὅ,τι οἰκονομίες εἶχα μαζέψει, τό 1936-37 ἀπεφάσισα καί πῆγα στήν Πατρίδα.

Τό 1939 γυρίζω πίσω. Βγαίνω ἔξω ἀπό τό καράδι μέ ἕνα δολάριο στήν τσέπη. Πληρώνω 50 σέντσια στό ταξί νά μέ φέρει στοῦ φίλου μου τό σπίτι. Μέ ὑποδεχτήκανε μέ χαρά.

«Ἐχεις λεπτά;»

«Ἐχω μισό δολάριο στήν τσέπη».

«Πάρε λεπτά, μή στενοχωριέσαι. Καί πέρασε τό βράδι νά φᾶμε. Νά μᾶς πεῖς καί τά νέα τῆς Πατρίδας».

Πῆγα ἔξω, φρόντισα δωμάτιο, εἶδα μερικούς φίλους, ρώτησα πῶς πᾶνε οἱ δουλειές. Ἄλλοι μου ἔλεγαν καλά, ἄλλοι χειρότερα.

Τό βράδι, γύρισα στοῦ φίλου μου τό σπίτι. Φάγαμε, μιλήσαμε γιά τήν πατρίδα. Μου λέγει: «Ἐδῶ παραπέρα εἶναι ἕνα μαγαζί καί θέλει ἕναν ἄνθρωπο τή νύκτα. Πηγαίνεις νά δουλέψεις;»

«Πηγαίνω. Πᾶμε νά τό δοῦμε».

Μου ἔδωσε δουλειά μέ δέκα δολάρια τή βδομάδα, 12 ὥρες, 7 μέρες. Τή νύχτα εἶχα νά κάμω μέ ἄγριους

άνθρώπους, μεθυσμένους. Έκάθισα λίγο καιρό, αναγκάστηκα νά φύγω διότι κινδύνευε ή ζωή μου.

Βρέθηκε μιάν άλλη δουλειά πάλι νύκτα. Έπηγα, χειρότερα. Ένα βράδι μπήκανε άγνωστοι μέσα, μέ πλησιάζουνε, μου κολλάνε τό πιστόλι: «Βάλε τά χέρια άπάνω στόν μπάγκο. Μήν κινηθείς».

Πήρανε τά χρήματα, φύγανε. Τό πρωί έρχεται τ' άφεντικό, του είπα τήν ιστορία, γελοῦσε.

«Έγώ», τόν λέω, «τό βράδι δέν έρχομαι στή δουλειά. Κοίταξε νά βρείς άνθρωπο».

Μέ πλήρωσε. Έφυγα.

Πήγα στά εργατικά γραφεία, κοίταζα για δουλειά, γεμάτα κόσμο, χιλιάδες εργάτες. Περνούσανε πάλι οί μέρες, όπου κατόρθωσα βρήκα μιά δουλειά μ' όκτώ δολάρια τήν βδομάδα, 7 μέρες 12 ώρες. Έπηγα πιατάς. Σέ δύο βδομάδες έφυγε ό μάγειρας. Μου λέει τό άφεντικό:

«Θά σου δώσω 12 δολάρια νά μαγειρεύεις και νά πλένεις και τά πιάτα».

«Εύχαρίστως», του λέγω.

Δούλευα. Όπου μιά μέρα λαβαίνω γράμμα από τήν Ουάσιγκτον. Από έναν μου πατριώτη και μου γράφει: «Πληρώνομαι τόσα, αν θέλεις έλα νά δουλέψεις».

Άπεφάσισα και πήγα, τής νύχτας μαγειρείο μέ 7 μέρες 12 ώρες. Τό μαγαζί ήτονε χωρισμένο σέ δύο. Τό μισό για τούς άσπρους και τό άλλο μισό για τούς μαύρους. Έγώ λοιπόν, είχα αναλάβει τούς μαύρους και τήν κουζίνα. Μιά μέρα λέγω του μιανου: «Έδω, κινδυνεύει ή ζωή τ' άνθρώπου». Τρέχει όξω, μου φέρνει μιά κουμπούρα. «Νά», μου λέγει, «άμα δείς τίποτα, φωτιά. Μόνο τά μαχαίρια σου νά φυλάς καλά νά μήν αρπάξει κανένα κανείς μαῦρος και σέ κτυπήσει».

Έμένα δέν μου άρεσαν αυτά όλα. Άλλά άς κάνω ύπομονή. Ένα βράδι κατά τίς 12 τά μεσάνυχτα, κατά τό νόμο, έπρεπε νά σταματήσει τό σεργίρισμα τής μπύρας.

Τέλος ἔξαφνα ἀκούω φωνές, κτύπους, φασαρία. Βγαίνω ἔξω βλέπω τόν πατριώτη μου νά τόν ἔχουνε στριμώξει σ' ἓνα τραπέζι κι ἓνας ἦταν ἔτοιμος νά τοῦ δώσει μέ μιά μπουκάλα τῆς μπύρας στό κεφάλι. Τότε ὄρμησα σάν τρελός, τί ἔκανα δέν ἤξερα, ὅπου σέ λίγο ἦλθε ἡ ἀστυνομία. Ἐξήτασε τήν ὑπόθεση. Ἐγώ ἐγύρισα πάλι στήν κουζίνα. Μερικοί καί μερικές πού μ' ἐγνωρίζανε τήν ἄλλη μέρα μοῦ λέγανε: «Γειά σου Λόντο, γειά σου Λόντο». Ἐγώ δέν ἤξερα γιατί μοῦ τό λένε. Ἐχασα λοιπόν τήν ὑπομονή μου καί τούς ρωτῶ: «Μά δέ μοῦ λέτε σᾶς παρακαλῶ, γιατί αὐτό τό κοπλιμέντο καί μέ φωνάζετε Λόντο;» Καί τότε μοῦ ἐξήγησαν γιά τή φασαρία πού εἶχε γίνει καί πού γλίτωσε ὁ πατριώτης.

Ἐμένα ὅμως δέν μοῦ ἀρέσανε αὐτά. Τέλος βρῆκα ἓνα μικρό μαγαζάκι τό ὁποῖο ἦτονε λίγο παραπέρα ἀπό τό μαγαζί πού δούλευα. Εἶχα συμφωνήσει ἀλλά μέ πήρανε εἶδηση ὅτι ἐγώ θά πάρω τό μαγαζί, ἐβάλανε λόγια στό νοικοκύρη νά μή μοῦ τό πουλήσει τό μαγαζί.

Τότε ἔφυγα ἀμέσως ἀπό τή δουλειά, κι ἔρχομαι στή Βαλτιμόρη, ὅπου μέ εἶχε ζητήσει ἓνας ἄλλος μου πατριώτης καί ἔπιασα σερβιτόρος τή νύχτα.

πρῶτος πόλεμος

'14 '15 '19 '22

6 Μιλᾶ ἕνας Πόντιος

Πόσες φορές λέγω, ἀπό διωγμό σέ διωγμό πόσα τραβήξαμε. Πῶς ἤμαστε ἀκόμα ζωντανοί καί τά λέμε.

Τό χωριό μας μεσόγειο, περιφέρεια Σαμσοῦς - Ἄμισός. Πρῶτος πόλεμος, πρώτη ἔξορία μᾶς φέρουν στά παράλια στή Σαμψοῦντα. Μᾶς ἐπιτηροῦν. Περνοῦμε δύσκολα, τρώγομεν ἔτοιμα. Μένουμε σέ σχολεῖο.

Ἔρχεται χειμώνας, ἐκεῖ βαρὺς ὁ χειμώνας, ἀκοῦμε ἄλλη ἔξορία. Ποῦ; Δέν λέγουν. Μαζευτήκαμε ὅλοι, γυναῖκες, μωρά, μέ μπόγους, μέ φορτία σέ κρατικό κατάστημα, γράφουν ὀνόματα, ἡλικία. Ἔρχονται καί ἄλλοι ἀπό ἄλλα χωριά. Κλάμα, ὀδυρμός. Ποιά εἶναι ἡ καταδίκη μας; Φόβος καί τρόμος. Φεύγομε καταμεσήμερα τήν ἄλλη μέρα. Καί οἱ Τοῦρκοι λυποῦνται. Περνοῦμε χωριά, πλησιάζουν μερικοί Χριστιανοί ὅπου ὑπάρχουνε, μέ αὐτούς τέσσερις δικοί μας ξεφεύγουν νά σωθοῦν. Βαδίζομεν, ἀρχίζουν βροχές, ἀρχίζουν χιόνια, ὅπου μᾶς βρῖσκει νύχτα μένομε σέ χωρία, σέ χάνια καί σέ δάσος καί σέ ποτάμι ἐμπρός. Μιά νύχτα ξεφύγαμε.

Μᾶς λυποῦνται οἱ χωρικοί στά τουρκοχώρια, μᾶς ταῖζουν. Βρίσκουνε κρυψῶνες. Πρός ποῦ πηγαίνομεν; Τά κυνηγημένα θηρία ξέρουν ποῦ πηγαίνουν, ἐμεῖς ὄχι. Σέ περιφέρεια τάδε — τί νά σᾶς λέγομεν ὀνόματα; πεθαμένα ὀνόματα, ποιός θυμᾶται; ποῖος γνωρίζει; — σέ τάδε περιφέρεια οἱ Τοῦρκοι πολύ φανατικοί, ἀρχηγός των

ἀνήμερο Καπλάν πρὸς τοὺς Χριστιανούς. Σέ ἄλλην περιφέρεια δέν εἶχε ἀκουστειῖ διωγμός. Καί χωριά χριστιανικά πρὸς τὰ ὄρεινά, δύο. Προχωροῦμε οἱ μισοί. Περιμένουμε νά νυχτώσει. Μέσα προχωροῦμε σέ χωρίον . . . στό δρόμο μπακίρια, κιλίμια, πιατικά, ρουχικά, σπίτια ὀρθάνοιχτα, ἔχουν πέσει λησταιί, δέν ἔμεινε ἄνθρωπος πουθενά, οὔτε γάτα. Ἐκοῦμε στό καλντερίμι κάποιος περπατᾶ, γυαλίζει τουφέκι. Κρυφτήκαμε, τρέχομε, μᾶς πυροβολεῖ. Φτάνομε στά δάση. Λίγοι-λίγοι βαδίζομε, σκορπίζομε. Ἦμαστέ ὀχτώ, μείναμε τρεῖς. Βαδίζομε δύο μερόνυχτα. Φτάνομε σέ χριστιανοχώρι. Καί οἱ ἄλλοι ἐκεῖ φθάνουν, ἀνταμώνομε.

Μᾶς εἶπαν τήν κατάσταση, ἀστυνομία ψάχνουν γιά φυγάδες, ληστεύουν, σκοτώνουν τοὺς ντόπιους. Χωρίζομεν. Συμφωνοῦμεν οἱ μισοί νά μᾶς ὀδηγήσει Τοῦρκος ὀδηγός εἰς Ἐμισόν, οἱ ἄλλοι μένουν πίσω, ἄς πάθουν ὅ,τι πάθουν καί οἱ ἄλλοι χριστιανοί ἀδελφοί.

Μέσα στήν Ἐμισόν φθάνομε, εἶναι χειμώνας, ἕνας συγγενής καλός μᾶς παίρνει σ' ἕνα ὑπόγειο, μᾶς λούζουν, μᾶς ἀλλάζουν. Ὅμως ὑποφέρουν πολλά καί οἱ ἐντόπιοι. Τρόφιμα λιγοστεύουν. Φτώχεια, πείνα, ὀ ἐργατικός χωρίς ἐργασία. Ἐκόμη συνεχίζεται πόλεμος μέ συμβουλᾶς τῶν Γερμανῶν γιά νά ἐξοντώσουν τοὺς Χριστιανούς οἱ Τοῦρκοι. Σχέδιον γερμανικόν ἐφαρμόζουν. Τόσον μῖσος ποτέ, τόσος ἀφανισμός.

Ἐκοῦμε θά ἐξορισθεῖ ὀ πληθυσμός καί ἀπό κάθε πολιτείαν καί ἀπό τὰ παράλια. Τότε ἀρχίζει ξεπούλημα ὄσο-ὄσο, κινητά καί ἀκίνητα. Νοικοκυραῖοι ἄνθρωποι γυρίζουν ξεπουλοῦν ὄσο-ὄσο, τὰ καλά καί τ' ἀγαθὰ τῶν σπιτιῶν τους πάμφθηνά σάν κλεμμένα. Οἱ δρόμοι γεμάτοι πραιμάτεια, φόβος καί ἀγωνία. Τί νά πράξομεν; Μερικοί δωρίζουν πολλά διά νά σώσουν λίγα, παραδίνουν γιά φύλαξη σέ Τοῦρκους γνωστούς, ἄλλοφροσύνη.

Ἔπεσαν κι ἀρρώστιες, τύφος, ἡ ψείρα μᾶς τρώει μέσα-ἔξω. Πεθαίνανε ἀπό ἀρρώστιες, ἀπό πείνα, τούς θάβανε δίχως παπά, δίχως ἐκκλησία. Ποῖος νά ψάλλει καί ποῖος νά κλάψει; Ἐμεῖς ἀπό τά χωριά πού ἦρθαμε διπλός ὁ φόβος, ὅπου βρεθοῦνε κρυμμένοι τούς μαζεύουνε. Σέ μιά ἐκκλησία ὅπου μαζέψανε δικούς μας φάγανε καί τσαρούχια καί ὑποδήματα, φάγανε ποντίκια, τρελαθήκανε.

Εἶχα μ' ἓναν Τοῦρκο τῆς κοντινῆς γειτονιᾶς συνεννόηση, μέ εἰδοποιουῖσε, μ' ἔκρυβε πολλές φορές. Ὅ,τι μου ἀπόμεινε, χρυσαφικό, ρολόι, ὅλα τά ἴδωσα, χαλάλι του μέ γλίτωσε. Μέ γλίτωσεν αὐτός κι ἡ πιστή μου γυναίκα, κοπέλα μικρή ἀπό τήν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ μας δέν πρόλαβε νά θγεῖ νύφη, μέσα στίς τρομάρες στίς συμφορές καρδιά της δέν κρύωσε, ἄχ-βάχ δέν εἶπε, μόνον χάσαμε τόν πρῶτο καί μοναχογιόν μας, ἀρρώστησεν, δέν σώθηκε. Τότε τσίριξε. Καί τούρκικο περίπολο ἀκούσανε, δακρῦσανε, ἀφῆσαν καί μένα κοντά της. Πιάνανε πάλι τούς ἄντρες ὡς 60 χρονῶν, «ἄχ 60 χρονῶν» λέγαμε, ζηλεύαμεν. Τέλος ἔρχεται καλοκαίρι, δέν ἔχομ' πιά δύναμη, διαταγή νά φύγουν ἐξορία καί οἱ ντόπιοι, πᾶμε κι ἐμεῖς μαζί, δέν εἴμαστε γραμμένοι, τρυπώνομε σέ κάθε σταθμό, προσέχομε νά μή μᾶς ξεχωρίσει μάτι, βαδίζομε, φτάνομε σέ βουνά, ἐκεῖ ἄλλος ἀέρας, βρίσκομε καί γάλα, περνοῦμε βουνά, περνοῦμε ποταμούς δύο, τριάντα τρεῖς μέρες βαδίσαμε.

Τό μέρος ὅπου φθάσαμε, πέφτει βαθιά, ὁ πόλεμος ἐκεῖ δέν ἔφτασε. Γίνεται μεγάλο παζάρι. Κάνομε ἀνταλλαγή, βρίσκομε πουλοῦμε, ἀγοράζομε βγάζομε ψωμί, κρέας ψουνίζομε, κάνομε χαμαλίκι, ἓνα ποκάμισο πούλησα πρῶτο καί δαχτυλιδάκι τῆς γυναίκας μου. Ἔτσι ἀρχίσαμε ἀνταλλαγές. Περάσαμε.

Ἀκούσαμε ὑπογράφτηκε ἀνακωχή. Μᾶς φέρανε δια-

ταγή: όσοι θέλουνε μέ δικά τους έξοδα γυρίζουνε. Γυρίσαμε, πήραμε άραμπάδες, ζῶα. Είχαμε και πράματα. Λέγαμε: «Νά, όσοι σωθήκαμε θά ζήσομε πιά ήσυχα».

Πόσο βαστάξανε τά ήσυχα; πάλι τά ίδια μάς περιμένανε και χειρότερα.

7 Ἐξιστορεῖ ἕνας ἠλικιωμένος Μικρασιάτης. Ἐγραψε ὁ ἀνιψιός του

Ὀλίγους μῆνας μετά τήν ἀποχώρησιν τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ ἀπό τήν Ἀμισόν, ἐνῶ ἀνύποπτος ἠργαζόμενην εἰς τό ἐν Καρί-Παζαρί καφενεῖον μου, συνελήφθην καί ὠδηγήθην εἰς τό τμήμα μεταγωγῶν. Ἐκεῖ ἤϊρον τόν πατέρα μου καί δεκαπέντε-δεκαέξι Ἑλληνας ἐκ Γκιολτζούκ τῆς Καππαδοκίας, οἱ ὁποῖοι, ὅπως ὅλοι οἱ συγχωριανοί των, ἠργάζοντο εἰς τήν Ἀμισόν ὡς φορτοεκφορτωταί καί ἀχθοφόροι. Συνοδευόμενοι ὑπό χωροφυλάκων ἐστάλησαν εἰς τό Καβάκ καί ἐκεῖθεν εἰς τήν Κάβζαν. Μεταξύ Καβάκ καί Κάβζας ὑπέστημεν ἐπίθεσιν τῶν ἀτάκτων τοῦ Κεμάλ.

Ἐγώ ἐτραυματίσθην εἰς τόν βραχίονα, 3 ἕτεροι εἰς τούς πόδας καί εἷς εἰς τό πρόσωπον. Μᾶς ἀπεγύμνωσαν τελείως. Μᾶς ἀφήρεσαν ἐκτός τῶν χρημάτων, ὥρολογίων καί τιμαφλῶν μας καί τόν ρουχισμόν μας. Μᾶς ἄφησαν μόνον μέ τά ὑποκάμισα καί τās περισκελίδας μας. Οἱ συνοδοί μας χωροφύλακες ἠδιαφόρησαν διά τήν τύχην μας. Κατά καλήν μας τύχην, διήρχετο ἐκεῖθεν εἷς μόνιμος ἀξιωματικός. Οὗτος ἠρώτησε τί τρέχει. Οἱ δήμιοί μας ἰσχυρίσθησαν ὅτι ἡμεθα ἀντάρται καί ὅτι μᾶς συνέλαβον εἰς τά βουνά. Οἱ συνοδοί μας δέν τούς διέψευσαν. Ἡμεῖς τότε τοῦ εἶπαμεν ὅτι ἡμεθα ἐξόριστοι ἀπό τήν Ἀμισόν καί οὐχί ἀντάρται. Τότε ὁ ἀξιωματικός διέταξεν τούς ἀτάκτους νά φύγουν καί νά μᾶς ἀφήσουν.

Οὗτοι συνεμορφώθησαν μέ τήν διαταγήν καί οὕτω ἐγλυτώσαμεν ἀπό ἐνδεχομένην ἐκτέλεσίν μας καί ἀφίχθημεν εἰς τόν προορισμόν μας. Ἀσφαλῶς οἱ ἄτακτοι ἦσαν συνεννοημένοι μέ τούς συνοδοῦς μας οἱ ὁποῖοι θά ἔπρεπε νά συμμετάσχουν εἰς τήν λείαν . . .

Εἰς τήν Κάζαν ἐφυλακίσθημεν. Τήν νύκτα παρέλαβον τούς Γκιολτσουκλήδες ἀπό τήν φυλακή καί τούς ἐξετέλεσαν. Ἐγώ καί ὁ πατήρ μου ἀπεφύγαμεν τήν ἐκτέλεσιν καί ἰδού πῶς.

Εἰς ἄξιωματικός, εὐρισκόμενος ἐν ὑπηρεσίᾳ τήν ἡμέραν ἐκείνην, ἀνέγνωσε τά ἔγγραφα τά ὁποῖα μᾶς ἀφοροῦσαν. Ὄταν διεπίστωσε ὅτι ἐγώ καί ὁ πατήρ μου καταγόμεθα ἀπό τήν Σεβάστειαν, διέταξε νά μή μᾶς θίξουν. Κατήγετο καί ὁ ἴδιος ἀπό τήν Σεβάστειαν. Ὁ καλός αὐτός συμπατριώτης μᾶς ἐκράτησεν ἐκεῖ καί μᾶς περιποιήθηκε περίπου δύο μῆνας.

Μίαν ἡμέραν, διά νά φθάσωμεν ἐν ἀσφαλείᾳ εἰς τήν Ἀμάσειαν, μᾶς συμπεριέλαβεν εἰς μίαν ἀποστολήν Τούρκων στρατευσίμων. Καθ' ὁδόν συνηντήθημεν μέ τούς ἀτάκτους τοῦ περιφήμου διά τάς σφαγᾶς τῶν Ποντίων Τοπάλ Ὀσμάν. Οὗτοι ἠρώτησαν τούς συνοδοιπόρους μας ἄν ὑπῆρχον μεταξύ των Ρούμ (Ἕλληνες). Οἱ ἄνθρωποι τοῦ Τοπάλ Ὀσμάν ἔσφαζαν τούς Ἕλληνας ὅπου καί ἄν τούς εἴρισκον. Οἱ συνοδοιπόροι μας καί οἱ ἐπικεφαλῆς τῆς ἀποστολῆς ἐσίγησαν, δέν μᾶς ἐπρόδωσαν.

Κάπου ἡ ἀποστολή ἐστάθμευσεν. Οἱ ἐπί κεφαλῆς τῆς ἀποστολῆς βαθμοῦχοι διέταξαν ὅπως ἐγώ καί ὁ πατήρ μου προχωρήσωμεν πρός τήν κατεύθυνσιν ἑνός λόφου δίχως νά γυρίσωμεν νά κοιτάξωμεν πίσω. Ὅπισθέν μας ἦρχοντο πέντε-ἕξι στρατιῶται μέ προτεταμένα τά ὅπλα καί ἔτοιμοι νά πυροβολήσουν. Δι' ἡμᾶς δέν ὑπῆρχε ἀμφιβολία ὅτι μᾶς ὠδηγοῦσαν διά νά μᾶς ἐκτελέσουν. Ὁ πατήρ μου ἔκλαιε διαρκῶς οὐχί διά τήν ζωήν του ἀλ-

λά δι' ἐμέ καί ἐγώ προσπαθοῦσα νά τόν παρηγορήσω. Ἐν τέλει ἐφθάσαμεν ἐπί τοῦ λόφου. Ἐκεῖ ὑπῆρχε ἕνας τάφος. Μᾶς διέταξε ὅπως προδῶμεν εἰς ἐκταφήν μέ τά χέρια μας τῶν πτωμάτων δύο Ἑλλήνων δολοφονηθέντων καί ἐνεταφιασθέντων ἐκεῖ. Ἦσαν προχείρως θαμμένοι. Μόλις ἔσκαψα λίγο μέ τά χέρια μου ἐφάνησαν τά πόδια τοῦ ἑνός. Τράβηξα τό πτώμα ἀπό τό πόδι διά νά τό ἀπελευθερώσω ἀπό τά χώματα. Τά πτώματα εὐρίσκοντο ἐν ἀποσυνθέσει. Ἀπό τήν δυσσομίαν κόντεψα νά λιποθυμήσω. Μοῦ ἦτο ἀδύνατον νά συνεχίσω τήν ἐκταφήν. Εἶπον εἰς τούς συνοδοῦς μου: «Μοῦ εἶναι ἀδύνατον νά συνεχίσω τήν ἐκταφήν, ἐκτελέστε με νά γλυτώσω».

Τότε ἐπενέβη ὁ πατήρ μου καί τούς εἶπε: «Ἀφῆστε τον, ἐγώ θά φέρω σέ πέρασ τό ἔργον». Πράγματι ἐτύλιξε τό στόμα καί τήν μύτην του μέ τό ὑποκάμισόν του καί ἀνέσυρε ἔξω ἀπό τόν τάφον καί τά δύο τῶν Ἑλλήνων πτώματα. Οὐχί μακράν τοῦ τάφου ἔκειτο χωρίον Κούρδων. Ὑπεχρέωσαν τούς Κούρδους νά μεταφέρουν μέ ἀμάξι τά πτώματα εἰς τήν Κάβζαν διά νά γίνει ἀνάκριση. Τό ἐνδιαφέρον διά τήν τύχην τῶν δύο δολοφονηθέντων Ἑλλήνων μοῦ εἶχε προξενήσει κατάπληξιν δοθέντος ὅτι, τήν ἐποχὴν ἐκείνην, ἡ ζωὴ ἑνός Ἑλληνοσ δέν ἄξιζε σχεδόν τίποτε. Ὁ τυχόν ἔσφαζε καί ἐδολοφόνει τόν Ἑλληνα ἀνενοχλήτως. Φρονῶ ὅτι ἡ ἐκταφή καί ἡ ἀποστολή τῶν δύο πτωμάτων εἰς τήν Κάβζαν θά εἶχε γίνει μέ τόν σκοπόν ὅπως ἐνοχοποιηθοῦν οἱ Κούρδοι τοῦ προαναφερθέντος χωρίου διά ν' ἀποσπασθοῦν ἀπ' αὐτούς χρήματα.

Ἐπί τέλους ἐφθάσαμεν εἰς Ἀμάσειαν καί ἐνεκλείσθημεν εἰς τὰς φυλακάς. . . . Εἰς τήν φυλακὴν αὐτὴν εὐρίσκοντο ἐν προφυλακίσει οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀμισοῦ καί ἄλλων περιοχῶν τοῦ Πόντου. Καθὼς εἶναι γνωστόν οἱ περισσότεροι τούτων ἀργότερον ἀπηγχονίσθησαν. Οἱ μελλοθάνατοι ἠγνόουν τήν τύχην των. Δέν εἶχον χάσει

τήν ψυχραιμίαν των. Βλέποντες τήν ἀθλίαν κατάστασίν μας συνεκινήθησαν βαθύτατα καί προσεπάθησαν νά μᾶς παρηγορήσουν. Μᾶς ἔλεγαν ὅτι δέν πρέπει ν' ἀπελπισθῶμεν. Μᾶς ἔδιδον τήν ὑπόσχεσιν ὅτι θά μᾶς ἐφοδιάσουν μέ ρουχισμόν καί χρήματα. Ἐπί τούτῳ κελί μας ἐβλέπαμεν ἕτερον κελί, ὅπου ἦσαν φυλακισμένοι τέσσερις Ἑλληνας ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι γονυπετεῖς διαρκῶς προσήυχοντο. Ἐπέκειτο, καθὼς μᾶς ἔλεγον, ὁ ἀπαγχονισμός των.

Μετά διήμερον παραμονήν μας εἰς τήν φυλακὴν ὀδηγήθημεν εἰς τό «σεβκιάτ» (τμήμα μεταγωγῶν) τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Εἰς τό τμήμα τοῦτο μᾶς ἐκράτησαν περίπου ἕνα μῆνα.

Μετά μᾶς προσεκόλλησαν εἰς μίαν ἀποστολήν καί ἐφύγαμεν ἀπό τήν Ἀμάσειαν. Μετά δίωρον πορείαν, συνηντήθημεν μέ 670 περίπου Ἑλληνας ἐκ Μερζεφούντος, οἱ ὁποῖοι ἐξετοπίζοντο. Μᾶς προσεκόλλησαν εἰς τήν ὀμάδα αὐτήν. Μᾶς συνέταξαν κατά τετράδας καί μᾶς ὑπεχρέωσαν ὅπως ἡ σιαγών ἐκάστου ἀκουμβᾶ εἰς τήν ράχην τοῦ προπορευομένου. Οὕτω διετάχθημεν νά πορευθῶμεν.

Ἡ πορεία ἦτο μαρτυρική καί ὅποιος δέν ἠδύνατο νά βαδίσει ἐτουφεκίζετο. Τήν ἰδίαν ἡμέραν ἐσταθμεύσαμεν εἰς ἕνα χάνι. Νερό δέν ὑπῆρχε. Ἐζήτουν δύο λίρας δι' ὀλίγον πόσιμο νερό. Δέν μᾶς ἄφηναν νά ἐξέλθωμεν ἔξω οὔτε διά τὰς φυσικάς μας ἀνάγκας. Τήν ἐπομένην, μετά ἀπό πορείαν μιᾶς ὥρας, ὀδηγήθημεν εἰς ἀπόκεντρον μέρος, ἐκτός τοῦ δρόμου, εἰς τούς πρόποδας ἑνός βουνοῦ. Ἐκεῖ οἱ συνοδοί μας ἀπεγύμνωσαν τούς Μερζεφουντίους. Μετά ἐσταθμεύσαμεν εἰς ἕτερον χάνι. Κάπου ἐκεῖ ἔκειτο κάποιον τουρκικό χωριό. Ἀπό τό χωριό αὐτό ἦλθον εἰς τό χάνι ἀξιωματικοί καί μᾶς ἠρώτησαν ἂν ἐκακοποιήθημεν καθ' ὁδόν. Οἱ ὑποστάντες ληστείαν ἀφηγήθησαν τό πάθημά των. Οἱ ἀξιωματικοί ἔλαβον ὑποσημείω-

σιν τὰς ἀπωλείας τοῦ καθενός, ἐφυλάκισαν τοὺς συνοδοὺς μας χωροφύλακας καὶ ὑπεσχέθησαν εἰς τοὺς παθόντας τὴν ἐπιστροφὴν τῶν κλοπιμαίων. Τίποτε ὅμως δέν τοὺς ἐπεστράφηκαν. Νομίζω ὅτι ὁ σκοπὸς των δέν ἦτο τίποτε ἄλλο παρά νά συμμετάσχουν εἰς τὴν λείαν. Δέν ἦτο δυνατόν οἱ ἀξιωματικοὶ οὗτοι νά ἀνεχθοῦν ὅπως οἱ συνοδοὶ μας καρπωθοῦν μόνοι τὴν πλουσίαν λείαν.

Τὴν ἐπομένην μᾶς παρέδωσαν εἰς ἄλλους χωροφύλακες διὰ νά μᾶς ὀδηγήσουν εἰς Τοκάτ. Καθ' ὁδὸν ὅμως προέβησαν καὶ οἱ νέοι συνοδοὶ μας εἰς ληστείαν καὶ ἀφήρεσαν ἀπὸ τοὺς Μερζεφουντίους τὰ ὀλίγα ἐναπομείναντά των. Ἐπὶ τέλους ἐφθάσαμεν εἰς τὸ Τοκάτ. Ἐπειδὴ τῇ ἀφίξει μας ἐκεῖ, αἱ ἀρχαὶ προέβησαν εἰς τὴν σύλληψιν τῶν Ἑλλήνων τοῦ τόπου, τοὺς ὁποίους προσεκόλλησαν εἰς τὴν ὀμάδα μας καὶ οὕτω ἐγίναμεν περίπου 850-900 καὶ ἐτέθημεν εἰς πορείαν πρὸς τὸ Σίβας. Ἀφίχθημεν εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν δίχως νά ὑποστῶμεν ἐνοχλήσεις καὶ κακοποιήσεις καθ' ὁδόν.

Ἐκεῖ ἡ μήτηρ μου μᾶς ἐφωδίασε μέ ρουχισμόν, χρήματα καὶ μέ μαλακὰ τσαρούχια. Ἐκκινήσαντες τὴν ἐπομένην ἀπὸ τὴν Σεβάστειαν ἄνευ ὀχλήσεων καὶ κακοποιήσεων διήλθομεν τὴν γέφυραν τοῦ Κιζίλ-Ἰρμάκ. Εἰς τὴν τοποθεσίαν ὅμως τὴν καλουμένην Καρτασλάρ Γιοκουσού, οἱ συνοδοὶ μας, ἀφοῦ ἀπεγύμνωσαν ἐμένα, τὸν πατέρα μου καὶ τοὺς Τοκατλήδες καὶ ἀφοῦ ἀφήρεσαν καὶ τὰ τσαρούχια μας, ὅταν ἐνύκτωσε μᾶς ὀδήγησαν εἰς ἕνα χάνι καὶ μᾶς περιόρισαν εἰς τὸν στάβλον. Εἶχον προσφάτως κάψει τὴν κόπρον τοῦ στάβλου καὶ συνεπεία τούτου ἡ ἀτμόσφαιρα ἦτο ἀποπνικτικὴ. Πολλοὶ μὴ δυνάμενοι ν' ἀνθέξουν εἰς τὴν δυσοσμίαν, ἐλιποθύμουν. Οὔτε διὰ τὰς φυσικὰς μας ἀνάγκας μᾶς ἐπέτρεπον νά ἐξέλθωμεν. Εὐτυχῶς εἰς χωροφύλαξ τῆς συνοδείας μας, εἴτε λόγῳ ὑπηρεσίας, εἴτε οἰκειοθελῶς, ἐπιστρέψας εἰς Σεβά-

στειαν ανέφερε τό γεγονός εις τας αρχάς. Τήν επομένην ἔφθασεν ἀπό τήν Σεβάστειαν, εις τό προορηθέν χάνι, ἐκπρόσωπος τῶν ἀρχῶν τῆς Σεβάστειας, ὁ ὁποῖος μᾶς ἀπηλευθέρωσε καί ἐσυνεχίσθη ἡ πορεία μας πρός τήν Μαλάτιαν. Ἐάν μᾶς ἄφηναν μερικάς ἡμέρας ἐντός τῆς κολάσεως ἐκείνης, πιστεύω ὅτι οὐδείς θά ἐξήρχετο ζωντανός.

Ἀπό ἐκεῖ μέχρι τῆς Μαλάτιας, ἦτοι τόν τόπον τῆς ἐξορίας μας, ἔφθάσαμεν δίχως πολλάς ἐνοχλήσεις. Καθ' ὅλην ὅμως τήν διάρκειαν τῆς πεζοπορίας μας, ὅσοι διά λόγους γήρατος, ἀσθενείας, κοπώσεως καί ἐξαντλήσεως δέν ἠδύναντο νά πεζοπορήσουν, ξυπόλητοι καθῶς ἦσαν καί σχεδόν γυμνοί, ἐξετελοῦντο ἄνευ οἴκτου. Τό δέ ἄγριον μαστίγωμα ἢ ξυλοκόπημα δι' ἀσημάντους λόγους ὑφιστάμεθα καθημερινῶς.

Ὅταν ἠργαζόμενη ὡς ὑπάλληλος εις τό ἐν Σεβαστεία κατάστημα τοῦ Μποσταντζόγλου, εἶχον γνωρίσει ἀρκετούς Μωαμεθανούς τῆς Μαλάτιας: Τούρκους, Κούρδους καί λοιπούς. Οὗτοι μ' ἐπροστάτευσαν καί μέ ὑπεστήριξαν οἰκονομικῶς. Χάρις εις τήν βοήθειάν των καί χάρις εις τά ἐμβάσματα τῆς μητρος μου ἀπό τήν Σεβάστειαν ἠδυνήθην ν' ἀνοίξω καφενεῖον εις τήν Μαλάτιαν, εις τό ὁποῖον ἐσύχναζον ὅλοι οἱ ἐξόριστοι. Μέ τά κέρδη τοῦ καφενεῖου συνετηρήθημεν μέ τόν πατέρα μου ἀρκετά καλά. Εἰς τήν Μαλάτιαν ἄφησαν τούς ἐξορίστους 5-6 μῆνας ἀνενοχλήτους καί ὅλοι ἠδυνήθησαν νά τακτοποιηθοῦν κατά κάποιον τρόπον καί νά ζήσουν ἀρκετά καλά.

Κάποιαν ἡμέραν αἰφνιδίως συνεκέντρωσαν ὅλους ἡμᾶς τούς Ἑλληνας ἐξορίστους καί μᾶς ἀπέστειλαν εις τό Ὀσμανιέ. Ὁ πατήρ μου διέφυγε τήν σύλληψιν καί ἔμεινε εις τήν Μαλάτιαν. Εἰς τό Ὀσμανιέ μᾶς ἐκοινοποίησαν ὅτι ἐπιστρατευόμεθα καί μᾶς κατέταξαν εις τρεῖς λόχους ἐνός ἀμελέ ταμπουρού*.

* τάγμα ἐργασίας.

Διά νά μᾶς δώσουν τό ἡμερίσιον συσσίτιον (ταγίν) ὅπερ ἀπετελεῖτο ἀπό ἕνα κομμάτι ψωμί, θά ἔπρεπε νά σπάσωμεν καθ' ἑκάστην λίθους ποσότητος ἑνός κυβικοῦ μέτρου, τούς δέ λίθους θά ἔπρεπε νά μαζέψωμεν ἡμεῖς ἀπό τούς ἀγρούς. Διά νά παραδώση κανεῖς τήν ποσότητα ἑνός κυβικοῦ ἠναγκάζετο συχνά νά ἐργασθῆ ἐπί εἰκοσιτετράωρον. Δέν ἀφήσαμεν πέτρα γιά πέτρα εἰς τούς ἀγρούς.

Δέν ἤργησαν νά μᾶς θερίσουν αἱ ἀσθένειαι. Καθ' ἑκάστην ἀπό κάθε λόχον ἀπέθνησκον περί τά 15 ἄτομα. Μᾶς ἠνάγκαζον ν' ἀνοίξωμεν κοινόν τάφον καί νά τούς θάψωμεν. Συχνά μᾶς ἠνάγκαζον νά θάψωμεν καί ἡμιθανεῖς συντρόφους τοῦ φρικτοῦ μαρτυρίου μας πρὶν ἢ παραδώσουν τήν ψυχή των. Ἦρκει νά λιποθυμήση κανεῖς ἀπό τήν πείναν διά νά τόν θάψουν ζωντανό. Τό τάγμα ἰατρον δέν εἶχε καί οἱ ἀσθενοῦντες οὐδεμιᾶς ἰατρικῆς περιθάλψεως ἐτύγχανον. Ὁ ἐπί κεφαλῆς ἀξιωματικός εἰς τούς παραπονουμένους ἀπαντοῦσε: «Ἡμεῖς σᾶς ἐφέραμεν ἐδῶ οὐχί διά νά σᾶς περιθάλψωμεν ἀλλά διά ν' ἀφήσετε τά κόκκαλά σας». Ἡ φοβερά αὐτή κραυγή τοῦ ἀπαισίου ἐκείνου ἀνδρός βουίζει σι' αὐτιά μου μέχρι σήμερον. Διά ν' ἀντιληφθῆτε τήν ἀπανθρωπία τῶν ἐπί κεφαλῆς ἀξιωματικῶν θά σᾶς ἀναφέρω τό ἐξῆς περιστατικόν.

Εἰς τήν πόλιν καί τήν περιοχὴν τοῦ Ντιγιάρ-Μπεκίρ ὑπῆρχον, τήν ἐποχὴν ἐκείνην, χριστιανοί Ἑλληνορθόδοξοι, Ἀσσύριοι, Χαλδαῖοι καί ἐκ τῶν διασωθέντων ὀλίγοι Ἀρμένιοι. Ὅλοι αὐτοί οἱ Χριστιανοί ὠμίλουν τήν Κουρδικήν, τήν Τουρκικὴν καί πολλοί καί τήν Ἀραβικὴν. Μίαν ἡμέραν τό τάγμα ἦτο οὐχί μακρὰν ἑνός χωρίου τῶν Ἀσσυρίων. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου τούτου, διά λόγους χριστιανικῆς ἀλληλεγγύης, μᾶς προσκόμισαν αἰράνι (γιαούρτι ἀραιωμένο μέ νερό), ψωμί, τυρί κλπ. Γιά νά μᾶς ἀνακουφίσουν ἔστω καί μίαν ἡμέραν. Οἱ

Τούρκοι άξιωματικοί τούς έξεδίωξαν και δέν τούς έπέ-
τρεψαν νά μās διανείμουν τά προσκομισθέντα. Οί Νεό-
τουρκοί έξτρεμισταί έναν μόνον αντικειμενικόν σκοπόν
είχον: τήν άπαλλαγήν τής χώρας των από τās μειονότη-
τας. Ουτοι μέχρι σήμερα δέν χάνουν ευκαιρίαν διά νά
πραγματοποιήσουν τό όνειρόν των.

Τά μάτια μου προσεβλήθησαν κι έτρεχαν υγρόν και
έπόνουν. Δέν έβλεπον καλά. Τά χέρια μου είχαν πρησ-
θει, δέν ηδυνάμην πλέον νά σπάσω πέτρας. Δέν άμφέ-
βαλλον ότι έπλησίαζε τό τέλος μου. Τότε άπεφάσισα νά
δραπετεύσω και νά δοκιμάσω τήν τύχην μου. "Αν μέ
συνελάμβανον θά μέ τουφέκιζον. "Επειδή όμως έθεώ-
ρουν τόν έαυτόν μου μελλοθάνατον, δέν έλαβον ύπ' όψιν
τās συνεπείας και έδραπέτευσα. "Επορεύθην προς τήν
κατεύθυνσιν τής πόλεως Ντιγιάρ-Μπεκίρ, βαδίζων επί
τής δημοσίας όδοϋ. "Οταν μέ ηρώτων στρατιωτικοί τούς
άπήντων ότι είμαι Μωαμεθανός άσθενής στρατιώτης και
ότι μέ άποστέλλουν εις τό στρατιωτικόν νοσοκομείον του
Ντιγιάρ-Μπεκίρ.

"Ο ρουχισμός μου δέν διέφερε πολύ από τόν ρουχι-
σμόν του Τούρκου στρατιώτου. "Εκτός τούτων και ή
κατάστασις τών όφθαλμών μου προφανώς προεκάλει οϊ-
κτον.

Ουτω λοιπόν ανενοχλήτως έφθασα εις τό Ντιγιάρ-
Μπεκίρ. Τυχαίως εύρέθην εις τόν περίβολον μιās εκκλη-
σίας και άπετάθην εις τούς έπιτρόπους αϋτης. "Η εκκλη-
σία ητο τών "Ασσυρίων. "Αφηγήθην τήν ιστορίαν μου
και έτυχον περιθάλψεως. Συνετηρήθην από τήν κοινότη-
τα αϋτή επί 4-5 ήμέρας. Μίαν ήμέραν τυχαίως συνηντή-
θην μέ τόν φίλον του πατρός μου Τούρκον ιατρόν
"Ισμαήλ Χακή μπέν. "Ο πατήρ μου είχε συνδεθει φιλι-
κως μέ τουτον εις τήν "Αμισόν. Τόν έπλησίασα και τόν
έχαιρέτησα. Δέν μέ ανεγνώρισε, κι ηρώτησε: «Ποιός εί-
σαι;» "Οταν του είπον ότι είμαι του «ουστā Κωστή»

(μαστρο-Κωστή) υἱός, μέ ἀνεγνώρισε καί συνεκινήθη.

«Θά σέ σώσω», μοῦ εἶπε, «ἀλλά δυστυχῶς, δέν θά δυνηθῶ νά θεραπεύσω τούς ὀφθαλμούς σου».

Μέ ὠδήγησε εἰς τό νοσοκομεῖον καί μέ τακτοποίησεν ἐκεῖ.

«Θά φᾶς καί θά πλαγιάσεις ἐδῶ, ὡς προσωπικός μου φιλοξενούμενος καί οὐχί ὡς πάσχων καί ἔχων ἀνάγκη ἰατρικῆς περιθάλψεως».

Ἀσφαλῶς οἱ ὀφθαλμοί μου εἶχον ἀνάγκη συστηματικῆς θεραπείας, ἐάν ὅμως ἐτύγχανον τῆς ἀπαιτουμένης θεραπείας, θά ἔπρεπε νά καταχωρηθῶ εἰς τά βιβλία τοῦ νοσοκομείου, καί μετά τήν θεραπείαν μου θά ἔπρεπε ν' ἀποσταλῶ εἰς τό τάγμα μου, ὅπου ὅμως μέ ἀνέμενε ἡ ἐκτέλεσις ὡς λιποτάκτου. Δικαιολογῶ λοιπόν τήν διαγωγήν καί τακτικήν τοῦ ἀλησμονήτου ἐκείνου σωτήρος μου Τούρκου ἰατροῦ.

Ὅταν ἤρχοντο εἰς τό νοσοκομεῖον ἐλεγκταί, ὁ ἰατρός μοῦ ἔλεγε: «Φεύγα ἀπό τό νοσοκομεῖον καί κάνε ἕναν περίπατο εἰς τό βουνό καί ἔλα μετά 4-5 ὥρας».

Συμμορφούμενος μέ τάς ὑποδείξεις τοῦ ἰατροῦ δέν ἀνεκαλύφθην. Τά μάτια μου ἐπόνουν ὅμως φοβερά καί ἔκλαιον συχνά ἀπό τούς πόνους. Εἷς «σιχιγιέ μεμουρού» (νοσοκόμος) Ἀλῆ Τσαβούς (λοχίας) Ἀλῆ καλούμενος καί ἀπό τό Ἰκόνιον καταγόμενος ἔβαζε κάποιο ὑγρό εἰς τούς ὀφθαλμούς μου διά νά μέ ἀνακουφίσει. Ματαίως ὅμως.

Μετά τήν ὑπογραφή τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης καί ὅταν ἐπέκειτο πλέον ἡ Ἀνταλλαγή, ὁ ἰατρός μ' ἐφωδίασε μέ πιστοποιητικόν ἀναπηρίας (σίλκι ἀσκεριετέν ἰχράτζ ντεγιού κιαγήτ βερντί) καί μοῦ εἶπε νά φύγω.

Ἀνενοχλήτως ἔφθασα εἰς τό Σίβας ὅπου ἠῦρον ἄρτι ἐπιστρέψαντα τόν πατέρα μου. Οὗτος εἶχε διαφύγει τήν σύλληψιν τήν ἡμέραν ἐκείνην, ὅπως σᾶς ἀνέφερον, καί λόγω τῆς τέχνης του οἱ πρόκριτοι τόν εἶχον κρατήσει εἰς

τήν Μαλάτιαν καί τόν εἶχον ἀπαλλάξει ἀπό τά «ἀμελέταμπουρού».

Μετ' ὀλίγον οἰκογενειακῶς ἀνεχωρήσαμεν διά τήν Ἰαμισόν. Κατόπιν ἤλθομεν οἰκογενειακῶς εἰς τήν Ἑλλάδα.

8 Θυμᾶται μιά Μικρασιάτισσα τοῦ ἔσωτερικοῦ

Ὅταν ἡ Σμύρνη ἔπεσε τό Μάιο τοῦ '19, μπῆκαν οἱ Ἕλληνες, ἐδῶ στό ἔσωτερικό οἱ Τοῦρκοι ἐπιστρατεύουν τούς Χριστιανούς ἀπό 20 ὥς 60 χρονῶν, δέν εἶναι πιά δεκτό νά πληρώνουν τό «μπεντέλι». Καί τούς γέρους μαζεύουν καί ἀρσενικά παιδιὰ 10 χρονῶν μέχρι τά 20, τούς τραβοῦν βαθιά πρὸς τό Σιβᾶς, στά μέρη μας δέν ἔμεινε οὔτε πατέρας, οὔτε θεῖος μας, οὔτε γιατρός, οὔτε παπάς, πῆραν καί τούς παπάδες, κλεῖσαν σπίτια, μαγαζιά. Κι ὅταν ἔφτασε ὁ ἑλληνικός στρατός στό Ἑσκή Σεχήρ Μάρτιο 1921 ἔγινε ἡ σφαγή στό φαράγγι «Ντεβέ Μπεγιουρντέν Ντερεσί» — δηλαδή «Κι ἡ καμήλα μουγκρίζει γιὰ νά τό περάσει», ἔτσι τό λέν γιὰ τήν ἀγριάδα του — , ἐκεῖ πέσαν οἱ Τσέτες, χάλασαν τό карабάνι, τούς ὄμηρους χριστιανούς, δέ γλίτωσε κανεῖς, 300 καί ἄνω ἦσαν.

Κι ὅσο προχωροῦν οἱ Ἕλληνες μᾶς φέρνουν τά νέα οἱ Τοῦρκοι γειτόνοι μας, κλαῖν οἱ χανούμισσες. «Ἄμάν, τί θά γίνομε...». Ἐμεῖς τίς παρηγοροῦσαμε καί ρωτοῦσαν: «Θά μᾶς κρύψετε;»

Κι αὐτές ἔσωσαν δικούς μας κάμποσες φορές. Σέ μίαν αὐλή χριστιανική, σπίτια μπέηδων γύρω-γύρω, εἶναι κρυμμένοι πέντε δικοί μας, σέ ντουβάρια, σέ ὑπόγεια χτισμένοι, πότε-πότε νύχτα βγαίνουν παίρνουν ἀέρα καί καπνίζουν. Μέ φώναξε μιά γριά χανούμισσα πολύ καλή, μέ γνωρίζει ἀπό μικρή, μοῦ λέει:

«Ἐμεῖς τό ξέρομε πώς εἶναι κρυμμένοι 5 δικοί σας, δέν πειράζει, ἄς τό ξέρομε, μά ἐδῶ μπαίνουν βγαίνουν πολλοί, νά μήν τούς πάρει κανένα ξένο μάτι, νά μήν καθίζουν κατάκαρσι στά παράθυρά μας καί νά καπνίζουν...»

«Τούς εἶδες ἐσύ, Βαλιντέ χανούμ;» ρωτῶ, τί νά τῆς πῶ, ἔτρεμα.

«...Καί πόσες ὀκάδες ζαρζαβάτι ψουνίζατε πρίν καί πόσες ψουνίζετε τώρα. Κι αὐτό εἶδαμε...».

Ὅσο πλησιάζουν οἱ Ἑλληγες ἀκοῦμε τά κανόνια μέρα καί νύχτα, τά τζάμια τρέμουν. Φεύγουν πολλές οἰκογένειες Τούρκων γιά τό ἐσωτερικό μέ βοδάμαξες, μέ ἀραμπάδες. Ἀεροπλάνο βομβαρδίζει τό Σταθμό ἕνα πρωί, πῆραν φωτιά βαγόνια μέ ὄπλα, ἔγινε σεισμός, τά τζάμια σπάσαν καί οἱ τζαμαρίες, ὁ οὐρανός σκεπάστηκε μαύρους καπνούς. Τί γίνεται; Σέ οἰκογένεια γνωστή μας ὁ γιός τους «μπίμπασης», ἦλθε ἀπό τό Σαγγάρι, τούς ἔλεγε: «Δέν βρίσκεται στούς Γιουνάνηδες ἕνας γραμματισμένος, ἕνας δίκαιος νά ξέρει τί θά πεῖ Σαγγάρ; Κρίμας, κρίμας τόσων μανάδων παλικάρια...». Ἐμεῖς δέν καταλαβαίνομε τίποτα.

Μερικοί Τοῦρκοι, παλαιοί αὐτοί, ἀντίθετοι στόν Κεμάλ, μάθαμε ἀπό στόμα σέ στόμα πώς ξεκίνησαν τό πρωί νά προῦπαντήσουν τούς Ἑλληγες στόν παρακάτω σταθμό, μέ ἀμάξια ξεκίνησαν καί μέ καλάθια, μέ φρουτα, μά ἦλθε τό τρένο κι ἔφερε τραυματίες Τούρκους ἀπό τίς τελευταῖες μάχες, κλαῖμε γελοῦμε, τήν μοίρα μας δέν ξέρομε...

9 Ἐξιστορεῖ ἓνας ἀγρότης. Ἐγραψε ἡ γυναῖκα του

Στό '22 σώθηκα ἐπειδή ὁ πατέρας μου ἤξερε καλά τούρκικα, εἶχε πάρει δώσε μέ Τούρκους· ἦταν κήρυκας δημόσιος, τό λεγόμενο ἐκεῖ ντελάλης.

Λοιπόν πῆρε εἶδηση πώς χάνονται ὅλα, θά χαθοῦμε ὅλοι ἂν δέν προλάβομε, οἱ Τοῦρκοι ἔχουν κακό σκοπό, τοῦ τό 'πανε σά χωρατό καί σά φοβέρισμα. Βγαίνει τό ἴδιο βράδι ἅμα σκοτείνιασε καί διαλαλεῖ γιά νά πάρουνε εἶδηση ὁ κόσμος νά φύγουνε, ἔφερε δυό φορές βόλτα τό χωριό καί ὕστερα κρύφτηκε. Τήν ἄλλη μέρα τόν γυρεύανε οἱ Τοῦρκοι, κομμάτια θέλανε νά τόν κάνουνε. Καί σάν ἔπιασε καί κατέβαινε ὁ κόσμος στό γιαλό, περνούσανε ἀπ' τό κορδόνι, τόν ντύσαμε κουρέλια κι ἔκανε τόν τυφλό, ἦτανε παχύς, κοτζά μου ἄντρας, τότε ξέρανε ὅλοι μά πιά τόν βαστούσανε δυό κόρες ἀπό δῶ κι ἀπό κεῖ, σκουντουφλοῦσε καί ξοπίσω ἐγώ φορτωμένος, δέν εἶχανε καί παρασφίξει τά πράματα, μπήκαμε ἀπό ἓνα διπλανό σοκάκι, κλάψανε οἱ γυναῖκες, τούς ἄφησε ὁ φρουρός καί περάσαμε ὡς τή σκάλα. Μέσα τόν τυλίξαμε σέ μιά ψάθα, καθίσανε πάνω οἱ γυναῖκες ὥσπου σαρπάρισε τό καῖκι. Μᾶς ἔδγαλε στή Μυτιλήνη.

Λέμε γιά τό '22, ποῦ νά θυμηθοῦμε καί τό '14, γιά θυμηθεῖτε καί κεῖνον τό διωγμό... τότες συμβουλέψανε τόν Τοῦρκο κατά πρώτη φορά οἱ Γερμανοί, τό ἄτιμο μελέτ, βάζουνε μπρός νά μᾶς χαλάσουνε, ὀλάκερο ἔθνος

νά μᾶς σθήσουνε, γιά θυμηθεῖτε καί τήν Κατοχή, πάντα μπροστά τούς βρίσκομε, πού νά μή μείνει ὁ σπόρος τους, δέ θά τό ἔβρουνε κι αὐτοί ἀπό κανέναν;

1914 κηρύχτηκε ὁ πόλεμος. Ἄμέσως μέσα τό Ἄιβαλί ἔγινε ἄνω-κάτω. Πολύς κόσμος ἔφυγε στήν Ἑλλάδα. Οἱ Τοῦρκοι ἀμέσως δέσανε τή θάλασσα καί δέν ἄφηναν κανέναν νά φύγει, μείναμε ἀποκλεισμένοι ἕνα χρόνο, μετά βγάλανε διαταγή ν' ἀδειάσει ὅλο τό Ἄιβαλί. Τότε ἐμᾶς μέ ἄλλες 200 οἰκογένειες μᾶς ἔβαλαν μέσα σέ βοϊδαραμπάδες χωρίς νά ξέρομε ποῦ μᾶς πηγαίνανε, περπατούσαμε ὅλη τή μέρα καί ὅταν κόντευε νά βασιλέψει ὁ ἥλιος σταματήσανε τούς ἀραμπάδες καί μᾶς κατέβασαν γιά νά ξεκουραστοῦνε τά βόδια καί νά τά ταῖσουνε. Ξέχασα νά πῶ ὅτι ἐμεῖς πήραμε μαζί μας ὅ,τι μπορούσαμε καί σηκώναμε στά χέρια μας καί κανένα ψωμί, ὅσοι εἶχανε ἐκεῖνο τό λίγο κάθισαν νά φᾶνε, ὅσοι δέν εἶχανε πήγανε καί ζητιανέψανε. Σέ δύο ὥρες μᾶς σηκώσανε πάλι, περπατούσαμε πέντε-ἕξι ὥρες καί φτάσαμε σ' ἕνα μέρος πού λέγεται Βαλανιδιά, ἐκεῖ μείναμε ἔξω στό ὑπαιθρο μέσα στούς ἀραμπάδες, καί ἄλλοι κάτω. Τή νύχτα μᾶς ἐπιτέθηκαν Τοῦρκοι. Ζητοῦσαν νά πάρουν τά κορίτσια ὅσα εἶχαμε μαζί μας ἀλλά ἀντιστάθηκαν οἱ Τσανταρμάδες πού μᾶς συνόδευαν καί οἱ δικοί μας ὅλοι νέοι γέροι ὅλοι μαζί καί δέν κατόρθωσαν νά πάρουν οὔτε ἕνα. Μέχρι τό πρωί δέν κοιμηθήκαμε. Ὅταν ξημέρωσε ξεκινήσαμε. Ὅλη μέρα βαδίζαμε, τό βράδι σέ κάτι στροφές μᾶς βρήκανε κάτι σκιάδες (ἀλιποτάχτες Τοῦρκοι) ἀλλά δέν μᾶς πείραξαν, ἐμεῖς ὅμως φοβηθήκαμε γιὰτί δέν εἶχαμε μόνο κορίτσια ἀλλά καί πολλές γυναῖκες ἔγκυες καί ἄλλες ἐτοιμόγεννες. Ὅταν νύχτωσε φτάσαμε στοῦ Μπρούσαλη τό χάνι. Ἐκεῖ μείναμε μιά βραδιά, τήν ἄλλη μέρα ξεκινήσαμε, περπατούσαμε ὕστερα δύο μέρες νηστικοί, διψασμένοι καί φθάσαμε στό Μπαλού Κισέρη. Ἐκεῖ δέν μᾶς ἄφησαν νά καθίσομε καθόλου, ἀμέσως μᾶς πῆγαν

στό σιδηροδρομικό σταθμό και μᾶς ἔβαλαν στά τρένα, ἀπό κει μᾶς κατέβασαν σέ ἕνα σταθμό πού λεγόταν Σούσουρλου. Μᾶς ἔβαλαν πάλι σέ βοδόκαρα καί ξεκινήσαμε, σέ 3 μέρες φθάσαμε στό Τάς Κιουπρού πού εἶναι μία γέφυρα μεγάλη πέτρινη καί ἐκεῖ μᾶς ἄφησαν μέσα στά χωράφια, δέν μᾶς ἔδωσαν τίποτα νά φᾶμε, οὔτε νερό. Πέσαμε ὅλοι στ' ἀγκάθια πού ἦτανε κάτι χοντρά τά ξεφλουδίσαμε καί τά τρώγαμε. Μέ τ' ἀγκάθια περάσαμε ἐκεῖ μέρες. Ἀπό κει φέρανε ἄλλες βοϊδάμαξες, μᾶς ἔβαλαν μέσα καί μᾶς πήγανε σέ ἕνα χωριουδάκι μικρό πού τό λέγανε Λουμπάτ, πού εἶναι κοντά στή λίμνη Ἀπολλωνιάδα.

Μᾶς κατέβασαν, μᾶς ἔβαλαν μέσα σέ καϊκια καί μᾶς πέρασαν στήν ἀπέναντι στεριά. Ἐκεῖ ξεκουραστήκαμε λίγο ὥσπου νά βροῦνε καρότσες καί βάλαμε τά λίγα ρούχα μας ἀπάνω καί ἀνεβάσαμε τούς γέρους, τίς γριές καί τά πολύ μωρά καί ξεκινήσαμε. Οἱ νέοι περπατούσαμε ἀκολουθώντας τίς καρότσες καί σέ δύο μέρες πορεία φθάσαμε στήν Προύσα. Ἐκεῖ μᾶς πήγαν καί καθίσαμε σέ κάτι παράγκες. Μᾶς μοίρασαν καλαμπόκι ἄσπρο καί κόκκινο ἀνακατωμένο καί μόλις τό φάγαμε ἀπό τήν κούραση καί τήν ἐξάντληση πού εἶχαμε μᾶς πήγε αἷμα, δέν ἄντεξαν, 16 ἄτομα πέθαναν. Ἐκεῖ ἀφήσαμε τούς πρώτους νεκρούς μας.

Ἀφοῦ εἶχε κι Ἕλληνες οὔτε ἕνας γιατρός δέν ἐρχότανε νά δεῖ ἕναν ἄρρωστο γιατί δέν τούς ἀφήνανε οἱ Τοῦρκοι. Εἶχε Μητρόπολη καί πήγε ὁ πατέρας μου πού ἦταν ἀρχηγός σέ ὅλους μας, μᾶς προστάτευε γιατί ἤξερε πολλά τούρκικα καί ζήτησε νά μᾶς κάνουν τή χάρη νά καθίσομε στήν Προύσα ἀλλά δέν μᾶς ἄφησαν.

Καθίσαμε 10 μέρες, ἀπό φαῖ μᾶς ἔδιναν τό καλαμποκάλευρο κι ἀπό λίγη σούπα γερμανικιά, ἐμᾶς ὅμως μᾶς ἔπιασε ὁ φόβος καί δέν τά τρώγαμε. Βγαίναμε καί ζητιανεύαμε στά ἑλληνικά σπίτια, μᾶς ἔδιναν, ὕστερα μᾶς

ἔκανε καί ἡ Μητρόπολη λίγο συσσίτιο, περνούσαμε ὅπως-ὅπως. Μετά μᾶς ξανασηκώνουνε γιά νά μᾶς πᾶνε μέσα στό ἐσωτερικό τῆς Τουρκίας, οἱ πιά πολλοί περπατούσαμε μέρες, λίγα κάρα μόνον γιά τά ρούχα καί τούς γέρους. Περάσαμε διάφορα χωριά ἀπό τό Τίμπος, ἀπό τό Κουγιού Νεσέρ καί ὕστερα μέ κόπους μεγάλους καί πείνα φθάσαμε Γενισεχήρ, ἐκεῖ νομίζαμε ὅτι θά καθίσομε λίγο νά φᾶμε καί νά ξεκουραστοῦμε ἀλλά μόλις μᾶς εἶδαν οἱ Τοῦρκοι καί οἱ Τουρκάλες καί τά παιδιά τους μᾶς κυνηγούσανε μέ ξύλα, μέ πέτρες, μᾶς φώναζαν: «γκιαούρηδες, νά φύγετε . . .» Τέλος μᾶς πήγανε σέ κάτι χάνια καί μᾶς ἔφεραν λίγο ψωμί καί τίποτα φαΐ.

Μαζί μας εἶχαμε μιά γυναίκα πού ἦταν λίγο χαζή, αὐτή ἡ καημένη δέν μπορούσε ν' ἀντέξει τήν πείνα καί πῆγε σ' ἓνα σπίτι τούρκικο. Ἡ τουρκάλα εἶχε ζυμώσει κι αὐτή ἀπ' ἔξω ἔβλεπε. Μόλις ἔφυγε ἡ τουρκάλα, μέσα στό σπίτι μπαίνει, ἀνοίγει τό φούρνο καί ἀρπᾶ ἓνα ψωμί ἀλλά μόλις τό πῆρε τήν εἶδανε καί τήν ἔπιασαν κι ἄρχισαν νά τήν δέρνουνε. Ὁ πατέρας μου μόλις τήν ἄκουσε ἔτρεξε νά τή γλιτώσει. Σηκώνει ὁ Τοῦρκος ἓνα ξύλο καί τήν ἔφαγε ἐπάνω σ' αὐτή· πρήστηκε τόσο πολύ πού ἦταν δυό μέρες ἄρρωστος.

Τί νά κάνει ὅμως ὁ κόσμος; Πεινοῦσε.

Ἀπό τήν μιά τόν ἔδιωχναν καί ἀπό τήν ἄλλη πηγαίναμε ἰδίως ἐμεῖς τά παιδιά, ὅλη μέρα γυρνούσαμε καί ὅ,τι μᾶς ἔδιναν τά βάζαμε στή μέση καί τρώγαμε ὅλοι. Καθίσαμε 14 ἡμέρες καί πάλι μᾶς ξανασήκωσαν γιατί πουθενά δέν μᾶς δέχονταν. Φορτώσαμε καί ξεκινήσαμε, καλά ἐμεῖς ἦμασταν παιδιά, δέν καταλαβαίναμε, καί οἱ νέοι ἀντεχαν, ἀλλά οἱ γέροι, οἱ γριές καί οἱ ἔγκυες κλαίγανε, δέν ἤθελαν πιά νά πᾶνε πουθενά, εἶχαν καλύτερα νά καθίσουνε ἐκεῖ καί ἄς τούς σκότωναν, ἀλλά ὁ πατέρας μου τούς ἔλεγε: «Παιδιά κάνετε ὑπομονή, κάπου θά μᾶς ἀφήσουνε πιά νά καθίσομε». Ὅλο τό δρόμο τούς

ἔδινε κουράγιο. Ὑστερα ἀπό δύο μέρες πορεία φθάσαμε σ' ἕναν νερόμυλο κι ἐκεῖ ξεζέψαμε νά ξεκουραστοῦμε καί νά φᾶμε τό λίγο ψωμί καί νά πιοῦμε λίγο νερό. Τή νύχτα μᾶς ἐπετέθηκαν καί μᾶς ἄρπαξαν δύο κορίτσια καί μιά γυναίκα 55 χρονῶν· ὅ,τι κι ἂν κάναμε, ὅσο κι ἂν φωνάξαμε, δέν μᾶς πέρασε τίποτα γιατί ἦταν οἱ φρουροί μαζί τους. Τήν ἄλλη μέρα σάν ξεκινήσαμε βρήκαμε τή γυναίκα πεθαμένη ἀπάνω σ' ἕναν πάσαλο πού ἦταν μέχρι τά στήθια της. Τά κορίτσια δέν τά βρήκαμε καθόλου. Ξεκινήσαμε καί πηγαίναμε, στό δρόμο ὅμως κουραστήκαμε πολύ καί οἱ γέροι μόλις ἔμεναν πίσω τούς ἔδιναν μιά βουρδουλιά καί μιά μαχαιριά καί τούς ἀφηναν στόν τόπο. Στό δρόμο ἐδῶ κι ἐκεῖ ἀφήσαμε πολλούς νεκρούς. Ἄρχισε ὁ κόσμος ν' ἀρρωσταίνει ἀπό τήν ἐξάντληση καί τήν κακουχία, ἄρχισε καί νά κρυώνει τόσο πολύ πού παγώναμε στούς δρόμους. Ὑστερα ἀπό 4 μέρες φθάσαμε στό Μπελετζίκ, ἐκεῖ εἶχε πολλά σπίτια ἀρμένικα ἀδειανά γιατί τούς Ἀρμένηδες τούς εἶχαν σκοτώσει, κάναμε συμφωνίες νά μᾶς ἀφήσουνε ἐκεῖ νά καθίσομε ἢ νά μᾶς πᾶνε στό Σουγούτ πιό μέσα. Τήν ἄλλη μέρα μᾶς σήκωσαν καί μᾶς πήγανε στό Σουγούτ, ἐκεῖ δέν μᾶς θέλησαν ὅλους καί μᾶς χώρισαν σέ δύο μέρη. Οἱ μισοί, κι ἐμεῖς μαζί, γυρίσαμε πίσω στό Σουγούτ. Στό δρόμο, ἀπό τό χιόνι πού ἔριχνε καί τό πολύ κρύο πάγωσε ἕνας ἀδελφός μου κι ἔπεσαν κάτω ὅλοι, ἔλεγαν πώς πέθανε. Ὁ πατέρας μου ὅμως ἔτρεξε γρήγορα σ' ἕνα φαρμακεῖο καί ζήτησε ἀριγανόλαδο καί τόν πήρε κι ἄρχισε νά τόν τρίβει, τοῦ ἔβγαλε τά ροῦχα του καί μέ ζεστά καί μ' ἐντριβές ὕστερα ἀπό μιά ὥρα ἄρχισε ν' ἀνασαίνει. Τόν γλίτωσε ἀπό τόν Χάρο. Ἄλλα παιδιά πού ἦτανε μικρά, εἶχανε πέσει τά δάχτυλα τῶν ποδιῶν τους, τόσο κρύο ἔκανε στά μέρη ἐκεῖνα. Θά μείνουν ἀξέχαστα ὅσο ζοῦμε.

Λοιπόν, ἐκεῖ στό Μπελετζίκ καθίσαμε 2 χρόνια. Ὁ καθένας κοίταζε κάτι νά κάνει γιά νά ζήσει, ὅσοι εἶχανε

κανένα ρουῖχο ἀξίας γυρίζανε στά χωριά καί τό κάνανε τράμπα μέ φαγώσιμα, μαζί καί ὅ,τι χρυσαφικό εἶχανε. Ὁ πατέρας μου ἔπιασε δουλειά σέ ἕνα φουῖρνο ἀλλά ἤμαστε τόσο μεγάλη οἰκογένεια καί κάθε μέρα μεγάλωνε γιατί ὅσα ὀρφανά ἔμειναν, πού πέθαιναν οἱ γονεῖς τους, γιατί ἔπεσε τέτοια ἀρρώστια ἐξανθηματικός τύφος πού κάθε μέρα θέριζε, κι ἐπειδή ἔμειναν μέσα στό δρόμο φοβόταν ὁ πατέρας μου μήν τά πάρουν οἱ Τοῦρκοι καί τά τουρκέψουνε κι ἔτσι μάζεψε 25 ὀρφανά, καί 15 ἄτομα πού ἤμαστε ἐμεῖς, καθόμαστε 40 ἄτομα στό τραπέζι.

Μιά μέρα ἕνα κοριτσάκι πού πέθανε ἡ μάνα του κι ὁ πατέρας του, παραφύλαξαν οἱ Τοῦρκοι καί τό ἄρπαξαν νά τό τουρκέψουν καί νά τό κάνουν δικό τους. Τό μάθαμε, ἀλλά δέν μπορούσαμε νά τό βροῦμε γιατί τό εἶχαν κρυμμένο. Ὁ πατέρας μου ὅμως ὅλο παρακολουθοῦσε, ἔβαζε ἀνθρώπους πού καταλάβαινε πώς μπορούσανε κάτι νά μάθουνε κι ὅταν πέρασε κανένας μήνας τό ἀνακάλυψε καί παραφύλαξε ὅταν ἔφυγε ὁ Τοῦρκος, πῆγε μέσα καί τό ἄρπαξε.

Αὐτό ὅμως εἶχε γλυκαθεῖ στό φαῖ καί δέν ἤθελε νά φύγει ἀπό τήν Τουρκάλα καί ἄρχισε νά φωνάζει τούρκικα: «ἀννέ μου», δηλαδή «μητέρα μου», κι ἀπό τίς φωνές του πῆρε αὐτή χαμπάρι, φώναξε ἄλλους Τούρκους κι ἔπιασαν τόν πατέρα καί τόν χτυπούσανε μέ κάτι ξύλα. Ἐκεῖνος ὅμως τό παιδί δέν τό ἄφησε, τό κρατοῦσε σφιχτά, ἤξερε καί πολλά τούρκικα καί τούς ἔδωσε καί κατάλαβαν ὅτι τό παιδί δέν ἦταν δικό τους ἀλλά εἶναι δικό του. Τό πῆρε μέ μεγάλη πάλη καί τό πῆγε στό σπίτι. Αὐτό ἔκλαιγε, γύρευε νά φύγει πίσω. Ἐκεῖνος τό κλείδωσε, τό τάιζε καί τό φυλάγανε, ἦταν καί τόσα ἄλλα παιδάκια πού συνήθισε.

Ὅταν ἐρχότανε τό βράδι τά μάζευε ὅλα κοντά του καί τά ἔλεγε τόσα καλά λόγια ὅτι θά πᾶμε πάλι πίσω στό Ἀιβαλί καί δέν θά ἔχομε Τοῦρκοι νά μᾶς τυραννᾶνε, θά

περάσομε ὁμορφα . . . κι ἐκεῖνα θαρρούσανε ὅτι ἄκουγαν κανένα παραμύθι καί τόν ἔβλεπαν μέσα στό στόμα, τόν ἀγαπούσανε γιατί κάθε βράδι ἤθελε νά τούς φέρει πότε μέντες πότε στραγάλια, ὅ,τι μπορούσε γιά νά τά γλυκαίνει.

Στά δύο χρόνια αὐτά λιγοστέψαμε πάρα πολύ γιατί πέθανε πολὺς κόσμος. Μετά ἔγινε ἡ ἀνακωχή καί μᾶς συμμαζέψαν ὅλους σ' ἓνα μέρος καί μᾶς κατέβασαν στό σταθμό στά Κιουπλιά κι ἐκεῖ μᾶς εἶπανε ὅτι θά μᾶς πᾶνε στήν Πόλη, μᾶς βάλανε στά τρένα καί φθάσαμε στόν πρῶτο σταθμό πού λέγεται Βεζίρ Χάνι. Μετά φθάσαμε στή Νικομήδεια, καθίσαμε 2 μέρες μέσα στά τρένα, τέλος φθάσαμε στήν Πόλη, στό Χαϊδάρ Πασά. Ἄπ' ἐκεῖ μᾶς πήγανε στό Κατίκιοϊ κι ἐκεῖ μᾶς ἔβαλαν σ' ἓνα σχολεῖο ἑλληνικό, μᾶς εἶχανε 2 μῆνες ἐκεῖ. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες κάνανε ἔρανο καί μᾶς ἔκαναν συσσίτιο μέχρι νά φύγομε.

Ἦσαν ἀπό 2 μῆνες μᾶς ἔβαλαν σ' ἓνα βαπόρι καί 2 Ἰανουαρίου τοῦ '19 μᾶς κατέβασαν μέσα στό Ἄιβαλί. Γυρίσαμε οἱ μισοί. Καθένας πῆγε στό σπίτι του, ὁ πατέρας μου κρατοῦσε ἀκόμη τά 25 ὄρφανά μέσα στό σπίτι μας σάν μιά οἰκογένεια κι ὅταν πέρασε μιά βδομάδα βγήκε καί φώναξε τά ὀνόματα τῶν παιδιῶν σ' ὄλο τό Ἄιβαλί καί καθένας ἐρχότανε κι ἔπαιρνε τό παιδί πού ἦταν ἄλλο τῆς ἀδελφῆς της κι ἄλλο τοῦ ἀδελφοῦ του καί δέν ἤξεραν μέ τί τρόπο νά τόν εὐχαριστήσουνε. Μάλιστα πῆγε καί ὁ Πρωτοσύγγελος μέ ἄλλους πολλούς ἐπίσημους καί τόν συνεχάρηκαν. Ἐκεῖνος εἶπε: «Ἔκανα ὅ,τι πρέπει νά κάνει ἓνας πατέρας γιά τά παιδιά του, μόνο λυπᾶμαι γιά τούς τόσους ἀδερφοὺς μας πού ἔμειναν στοὺς δρόμους σκοτωμένοι κι ἄλλοι πού πέθαναν ἀπό τίς βαριές ἀρρώστιες».

10 Ἐγραψε μιά νοικοκυρά

Τό 1922 ἤμουν 8 χρονῶν καί ὅμως ὅλα τά θυμᾶμαι τόσο καλά πού τά φέρνω ἀκόμη μέσα στά μάτια μου. Περνούσαμε τόσο ὁμορφα μέσα στό σπίτι μας, μέ τόν πατέρα μου, μέ τούς θείους μου, μέ τή γιαγιά μου καί τόν καλό μου παππού καί μέ ὅλους τούς συγγενεῖς καί γειτόνους μέσα σέ τόσα καλά καί ἀγαθά τοῦ Ἰιβαλιού. Ἐκεῖνα τά πολλά θαλασσινά, τά ἀξέχαστα σταφύλια πού κατεβάζανε οἱ καμῆλες καί γονατίζανε μπροστά στήν πόρτα μας. Εὐλογία θεοῦ περνούσαμε. Ξαφνικά ἐκεῖ πού καθόμαστε μιά μέρα ἔρχεται μιά γειτόνισσα καί λέει στή μητέρα μου: «Ξέρεις τίποτα, κυρα-Κατίνα, ἄκουσα ὅτι θά γίνει πόλεμος καί ὄχι πόλεμος ἀλλά σφαγή».

Αὐτή τή στιγμή δέν ἦταν κανένας ἀπό τούς ἄντρες σπίτι μας. Ἡ μητέρα μου παίρνει τό μωρό ἀπό τήν κούνια καί ἀμέσως πηγαίνει στό σπίτι τοῦ πατέρα της γιά νά πει ὅ,τι ἄκουσε. Βρῆκε ἐκεῖ τόν μεγάλο της ἀδελφό καί ἔτρωγε σταφύλι μέ τυρί καί τόν λέει: «Ἀδελφέ μου, αὐτό ἄκουσα, θά γίνει διωγμός, νά φύγομε πρῖν κλείσουν τίς θάλασσες, δέν θέλω τίποτα μόνον νά φύγομε ὅλοι γεροί».

Ἐκεῖνος θυμήθηκε τό διωγμό τοῦ 1915 πού ἔγινε, ἄφησε ἀμέσως τό ψωμοτύρι πού ἔτρωγε καί πηγαίνει σ' ἕναν γειτονικό του φίλο καί λέει αὐτά πού τόν εἶπε ἡ ἀδελφή του, ὅτι θά γίνει διωγμός χειρότερος ἀπό τόν

πρώτο. Καί ὁ φίλος του τόν εἶπε: «Κρίμας Παναγή πού εἶσαι καί τέτοιο παλικάρι, κάθεσαι καί ἀκοῦς τίς γυναῖκες».

Ἐκεῖνος σά νά προσβάλλθηκε καί λέει τῆς ἀδελφῆς του: «Πάρε τό μωρό σου καί πήγαινε στό σπίτι σου καί μήν φοβᾶσαι τίποτα. Τό χωριό ἔχει παλικάρια, δέν μποροῦν νά μᾶς κάνουν τίποτα».

Ἡ μητέρα μου, τί ἤθελε νά κάνει; πῆγε στό σπίτι της.

Ὁ κόσμος ὅμως ἄρχισε νά τό λέει φανερά, νά μήν μποροῦν οἱ γυναῖκες νά κάνουν δουλειά μέσα στά σπίτια τους. Ἡ μιά πήγαινε στῆς ἀλληνηῆς τό σπίτι, δέν ἤξεραν τί νά κάνουν.

Τέλος μιά βραδιά ἔρχεται ὁ πατέρας μου — ἡ μητέρα μου στήν πόρτα, δέν τήν χωροῦσε τό σπίτι, ξεφορτώνει τό ἄλογο κατεβάζει τό γάλα, τοῦ δίνει νερό πλένεται.

Ἐκείνη, φουρτουνιασμένη καί πικραμένη. Τῆς λέει: «Κατίνα τί ἔχεις, γιατί εἶσαι ἔτσι;»

«Δημητρό, θά γίνει πόλεμος. Νά φύγουμε, νά περάσομε στήν Μυτιλήνη μήν πάθομε κανένα κακό».

Ἐκεῖνος στεναχωρέθηκε, ἤθελε νά φύγομε ἀλλά δέν τόν πήγαινε ἡ καρδιά του ν' ἀφήσει τόν πεθερό του καί τά κουνιάδια του καί νά φύγει ὁ μόνος του.

Ξημέρωσε ἡ μέρα, μαζεύτηκαν ὅλοι σ' ἓνα σπίτι καί τά λέγανε. Ἐτσι τά ἔλεγαν, ἀλλιῶς, θέλανε νά φύγουμε καί γύριζαν καί ἔβλεπαν τό σπίτι γεμάτο σοδειές ἀπό τό πάτωμα μέχρι τό νταβάνι γεμάτο. Ὁ θεός εἶχε δώσει τόσες ἀφθονίες καί ὅσο τά ἔβλεπαν δέν τούς ἔκανε καρδιά νά τ' ἀφήσουνε. Ἐλεγε ὁ παππούς μου: «Παιδιά μου, πῶς νά πᾶμε νά κλειστοῦμε στή Μυτιλήνη καί ν' ἀφήσουμε τόσα καλά;»

Καί ποῦ νά ξέρανε ὅτι τά καλά αὐτά θά τά ἔβρισκαν οἱ Τούρκοι καί ἐκείνους θά τούς ἔτρωγε τό χῶμα.

Δέν πέρασαν δύο μέρες καί κατέβηκαν Ἕλληνες

στρατιῶτες καί ἔλεγαν νά φύγει ὁ κόσμος γιατί ἤξεραν τί κακό θά γινόταν.

Πήγανε στό Δεσπότη καί τό εἶπανε. Ἄλλά ἐκεῖνος ἔλεγε νά μήν φύγει κανένας καί δέν ἔχομε νά πάθομε τίποτα. Ἄλλοι ὅμως ἔφυγαν, πήρανε τίς οἰκογένειές τους καί γλιτώσανε.

Σέ 2-3 μέρες κλείσανε τίς θάλασσες καί βλέπαμε νά γεμίζει τό Ἀιβαλί τούρκικο στρατό, ὄλο ἰππικό. Ἐκεῖνα τ' ἄλογα δέν τά ξεχνῶ, τί ὦραϊα!

Ὅταν κατέβηκαν οἱ Τούρκοι, ἀμέσως ἔδωσαν διαταγή νά βγεῖ ὁ ντελάλης νά φωνάξει νά μαζευτοῦνε στό στρατόπεδο ὄλοι οἱ ἄντρες ἀπό 18 μέχρι 50 χρονῶν.

Ὅταν τό ἄκουσαν, ὄλοι χτυποῦσαν τά κεφάλια τους γιατί εἶχανε καιρό νά φύγουνε ἀλλά δέν τό πίστευαν.

Τότε ὁ πατέρας μου γύρισε καί μᾶς εἶδε. Τέσσερα παιδιά καί τή μάνα μου καί τρέχαν τά δάκρυά του καί εἶπε: «Ἄχ πῶς δέν σέ ἄκουσα, τί θά γίνεις μέ τέσσερα παιδιά, ποῦ θά πᾶς;»

Στιγμές φαρμακωμένες καί τά σκυλιά ἀκόμα οὐρλιάζανε. Καί τόν λέγει ἡ μητέρα μου: «Ὅταν σᾶς μιλοῦσα καί σένα καί στ' ἀδέρφια μου μέ λέγατε εἶσαι γυναίκα καί δέν ξέρεις, τώρα εἴμαστε ὄλοι χαμένοι».

Τό πρωί ντυθήκαμε ὄλοι καί σάν τ' ἄρνιᾶ πού τά πᾶνε γιά μακελειό μέ σκυμμένα κεφάλια μαζεύτηκαν χιλιάδες ἄντρες, τό ἄνθος τῆς Ἀνατολῆς, καί τούς κλείσανε στό στρατόπεδο. Δέν τούς ξανάδαμε πιά.

Κλάματα ὅπου καί νά πήγαινες γιατί δέν εἶχε σπίτι νά μήν ἔχει ἄντρα, παιδί. Κι ἂν βρισκόταν κανένα σπίτι χωρίς ἄντρα ἔκλαιγε τήν καταστροφή. Μερικοί θέλανε νά κρύψουνε κανένα παιδί ὡς 18 ἐτῶν, δέν ἔβγαινε ἔξω, κρυβότανε.

Πρὶν δώσουνε τήν διαταγή νά συναχτοῦνε οἱ ἄντρες στό στρατόπεδο, βγήκε ὁ ντελάλης κρυφά καί φώναξε: ὄσοι μποροῦνε νά φύγουνε ἄς φύγουνε ἀμέσως, γιατί θά

γίνει αποκλεισμός. Φώναξε σ' ένα μέρος και κρύφτηκε γιατί θά τον σκοτώνανε και ό κόσμος ό ένας μέ τον άλλον τά μεταδώσανε όσα είπε ό ντελάλης. Τόν ζητούσανε νά τον πιάσουν νά τον κομματιάσουν και ούτε ξαναφανερώθηκε.

Τό βράδι βγάλανε διαταγή: «Όλος ό κόσμος νά κρεμάσει φανάρια» — γιά νά βλέπουν νά κατεβαίνουν οι Τουρκοί. Τά έβαλε ό κόσμος. Είχαμε φόβο. Είχαμε και περιέργεια νά δοῦμε κρυφά από καμιά τρύπα τής πόρτας, γιατί απαγόρευσαν μόλις βασιλέψει ό ήλιος νά μήν ανοίξει καμιά πόρτα.

Βλέπαμε κρυφά τό στρατό πού κατέβαινε όλη τή νύχτα· και τί δέν κατεβάζανε, ως και εκείνα τά όμορφα τά πρόβατα τά όμορφα μέ μεταξωτό μαλλί, στό κεφάλι τους ανάμεσα στά κέρατα μιά τούφα σαν μετάξι! Όλα τά βλέπαμε, γιατί ποιός μπορούσε νά πέσει νά κοιμηθεί;

Έτσι ξημέρωσε ό κόσμος.

Στά μικρά μās δίνανε νά φāμε ό,τι ήτανε και μās έβαζαν νά κοιμηθοῦμε γιά νά μήν κλαίμε.

Ξημέρωσε. Βγήκε ό κόσμος έξω από τά σπίτια τους, ποιός είχε τό νοῦ του νά μαγειρέψει. Τί θά κάνομε; Τί θά γίνομε;

Όταν πέρασε λίγη ώρα βλέπομε παιδιά 12-14 χρονών είχανε καβάλα από ένα αλόγο και τά πουλούσανε 5 δραχμές τό ένα. Ποιός θά τά έπαιρνε; Γυρίζαμε όλη μέρα μέσα στους δρόμους. Μόλις βράδιαζε, ό κόσμος μέσα. Έμās από τό σπίτι μας έφυγαν όλοι οι άντρες μας. Έμεινε ένας θεϊός μου μικρός 12 χρονών και ό παππούς μου πού ήταν γέρος. Είμαστε όλοι μαζί σ' ένα σπίτι. Έν τῶ μεταξύ είχανε φέρει και όλα τά πρόβατα απ' έξω και τά βάλανε μέσα σε κάτι στάβλους και εκεί τους ρίχνανε νά τρώνε ξερές τροφές. Αυτά τά ζῶα, φάγανε τον παππού μου και τον μικρό θεϊό μου Φώτη.